

Aleksandra Synowiec

Kijowski Majdan jako symbol nowej Ukrainy

Studia Etnologiczne i Antropologiczne 15, 144-153

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksandra Synowiec

Politechnika Śląska w Gliwicach

Wydział Organizacji i Zarządzania

Kijowski Majdan jako symbol nowej Ukrainy*

Słowa kluczowe: pamięć, tożsamość, miejsca pamięci, przestrzeń, ruchy społeczne

Abstract: Maidan Nezalezhnosti in Kiev is not just a geographic location, the city's central square, but an area of freedom etched on the topography of the Ukrainian collective memory, an element of the symbolic resources on which today's Ukrainian identity is founded. The concept of "Maidan" is filled with rich symbolic content. Maidan has become a social, political, ethical and religious category. Ukrainian revolution, Crimean crisis, separatist aspirations in Donetsk and Lugansk show how complicated the nation-building processes in Ukraine are. The role of Maidan in shaping citizenship among the competitive strategies of identity is worth noting. The question arises if a modern political nation was born in Maidan. Referring to my own observations made in Kiev in January and February 2013, the Ukrainian media coverage and numerous conversations with residents of Kiev, I would like to point to Kiev's Maidan as a symbol in contemporary collective identity of Ukrainians.

Key words: memory, identity, space, places of remembrance, social movements

Od *Euromajdanu* do protestów antyrządowych – uwagi wstępne

Wbrew oczekiwaniom społecznym i wcześniejszym zapowiedziom na krótko przed rozpoczęciem trzeciego szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie, finalizującego proces stowarzyszeniowy wschodnich partnerów z Unii Europejskiej,

---

* Informacje o źródłach finansowania badań przedstawionych w artykule: badania własne.

władze Ukrainy wycofały się z negocjacji, wybierając integrację z Rosją. Wstrzymując się od parafowania umowy stowarzyszeniowej, ówczesny ukraiński prezydent Wiktor Janukowycz „zamroził” europejskie aspiracje Ukraińców do czasu kolejnych wyborów prezydenckich 2015 roku. Rezygnacja ukraińskich władz z europejskiego kursu polityki wywołała gwałtowny sprzeciw obywatelski. Akcja protestacyjna zwolenników eurointegracji została zapoczątkowana w mediach społecznościowych – w nocy 21 listopada 2013 roku na kijowskim Majdanie Niepodległości zebrało się 1,5 tys. demonstrantów. W niedzielę 24 listopada manifestujących poparcie dla europejskiego kursu Ukrainy było już 100 tys. Niebawem *Euromajdan* – spontaniczny wiec młodzieży domagającej się kontynuowania procesu akcesyjnego z UE – przekształcił się w największy w historii niepodległej Ukrainy antyrządowy protest, w którego rezultacie odsunięto od władzy urzędującego prezydenta, powołano rząd tymczasowy i przeprowadzono przyspieszone wybory prezydenckie. Ze względu na zaskakującą skalę masowa akcja protestacyjna zainicjowana w Kijowie zyskała miano „ukraińskiej rewolucji”. Majdan stał się symbolem narodzin ukraińskiego społeczeństwa obywatelskiego.

Kijowski Plac Niepodległości od czasów tzw. „pomarańczowej rewolucji” zyskał nowy wymiar, został nasycony dodatkową treścią czy – jak chce Roland Barthes – funkcjonuje jako mit, socjopolityczna formuła zawłaszczająca formę znakową¹. Majdan jest nie tylko określoną lokalizacją geograficzną, centralnym placem miasta, ale także przestrzenią wolności, obszarem włączonym w topografię ukraińskiej pamięci zbiorowej, elementem zasobów uniwersum symbolicznego, uczestniczącego w konstruowaniu dzisiejszej tożsamości ukraińskiej. Wydarzenia 2013 i 2014 roku umocniły tę konotację. W pojęcie „Majdan” wpisana została bogata treść symboliczna – stał się on kategorią społeczną, polityczną, etyczną, a poniekąd także religijną. Ukraińska rewolucja, kryzys krymski oraz separatystyczne tendencje w Doniecku i Ługańsku ukazują, jak skomplikowane są procesy ukraińskiego *nation building*. Marian Golka zwraca uwagę na skomplikowaną materię pamięci społecznej:

Struktura pamięci społecznej jest równie skomplikowana, jak struktura społeczeństwa. Jej konstrukcja jest tak misterna i złożona, jak misterny i złożony układ tworzą wszystkie części składowe społeczeństwa, będące swoistymi »pamiętającymi wspólnotami«. Różnice między nimi wynikają z różnic etnicznych, religijnych, klasowych i wszelkich innych, które leżą u podstaw podziałów między ludźmi. To właśnie o tych różnicach ma przypominać pamięć społeczna².

Obserwując ścierające się na Ukrainie konkurencyjne strategie tożsamościowe, można stwierdzić, że szczególnie interesująca jest rola, jaką w procesach narodotwórczych oraz w budzeniu postaw obywatelskich spełnił kijowski Majdan. Z jednej strony manifestowane na Majdanie społeczne niezadowolenie z polityki rządu ukazywane jest w kategoriach narodzin nowoczesnego narodu

¹ R. BARTHES: *Mitologie*. Przeł. A. DZIADEK. Warszawa 2008, s. 249.

² M. GOLKA: *Pamięć społeczna i jej implanty*. Warszawa 2009, s. 9.

politycznego, z drugiej zaś – w trakcie protestów doszło do reaktywacji pozornie uśpionych kulturowych i tożsamościowych podziałów. W następstwie wydarzeń na Majdanie petryfikacji uległ schematyczny podział na Ukrainę Wschodnią i Zachodnią – dwa odmienne projekty kulturowe, polityczne i ideologiczne³. Wraz z radykalizacją nastrojów i entuzjazmem demonstrantów w Kijowie we wschodnich obwodach wzrastał się niepokój i opór wobec rewolty. Konflikt na linii władza – demonstranci stał się w istocie sporem o wizję państwa, konfliktem tożsamościowym oraz konfliktem konkurencyjnych wspólnot pamięci.

Korzystając z poczynionych w Kijowie w styczniu i lutym 2014 roku obserwacji przyspieszonych wyborów prezydenckich, opierając się również na analizie ukraińskich przekazów medialnych, a także odwołując się do licznych rozmów prowadzonych z mieszkańcami Kijowa, chciałabym ukazać kijowski Majdan jako symbol odgrywający szczególną rolę we współczesnej tożsamości kolektywnej Ukraińców. W tym kontekście Majdan pełni funkcję miejsca – „przestrzeni oswojonej i zhumanizowanej [...], części przestrzeni brzemiennej w sens”⁴, zarazem miejsca pamięci, czyli obiektu symbolicznego, „znaku zewnętrznego, w którym zachowania społeczne mogą znajdować oparcie dla codziennych transakcji”⁵.

Majdan jako zjawisko społeczne

Majdan definiowany jest głównie w kategoriach fenomenu społecznego. Aktorami „pomarańczowej rewolucji” 2004 roku byli liderzy politycznej opozycji, wspierani przez demonstrantów. „Majdan 2013” miał zgoła inny charakter – w protest przeciwko zawieszeniu negocjacji Ukrainy z UE zaangażowali się przedstawiciele różnych środowisk, organizacje pozarządowe, studenci i tzw. zwykli obywatele⁶. Demokratyzacja systemu i ochrona praw konstytucyjnych – cel, w stronę którego ewoluowały artykułowane na Majdanie żądania – stworzyły szeroką płaszczyznę dla partycypacji różnych grup społecznych, bez względu na różnorodność ich partykularnych interesów.

³ Zob. M. RIABCZUK: *Dwie Ukrainy*. Wrocław 2005.

⁴ Z. RYKIEL: *Miasto jako miejsce a przemiany jego architektury, symboliki i świadomości terytorialnej mieszkańców*. W: *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*. Red. B. JAŁOWIECKI, A. MAJER, M.S. SZCZEPAŃSKI. Warszawa 2005, s. 68.

⁵ P. RICOEUR: *Pamięć, historia, zapomnienie*. Przeł. J. MARGAŃSKI. Kraków 2006, s. 536–537.

⁶ Olga Onuch używa kategorii „zwykli obywatele”, zainspirowanej terminem „zwykli ludzie”, zaczerpniętym z książki Nancy Bermeo *'Ordinary' People in Extraordinary Times: The Citizenry and the Breakdown of Democracy* (2003). „Zwykli obywatele” oznaczają ludzi niepodejmujących żadnej aktywności politycznej innej niż udział w wyborach, niezaangażowanych w działalność społeczną. O. ONUCH: *Why did they join en masse? Understanding „ordinary” Ukrainians’ participation in mass-mobilisation*. „Nowa Ukraina. Zeszyty Historyczno-Politologiczne” 2011, nr 11, s. 89–90.

Protesty zazwyczaj postrzegane są jako irracjonalne lub ryzykowne, a ich skutki trudne do przewidzenia. [...] Głosowanie jest w mniejszym stopniu obciążone ryzykiem, a jego rezultat łatwiejszy do prognozowania. Jeśli zatem w pewnych momentach »zwykli obywatele«, zazwyczaj stroniący od działań społecznych, dołączają do aktywistów i przyczyniają się do masowej mobilizacji – te wyjątkowe momenty stwarzają pole do odrębnej refleksji⁷.

Masowe protesty w Kijowie nie odbywały się pod egidą partii opozycyjnych, nie przyświecała im też żadna idea polityczna, względem polityków aktywiści zachowywali powściągliwość. Przywódcy partii opozycyjnych – Arsenij Jaceniuk, Witalij Kliczko, Ołeh Tiahnybok – wykazywali się dużą aktywnością podczas wieców, niemniej jednak Majdan funkcjonował według swoistych reguł, niezależnych od organizacji politycznych czy innych mechanizmów zewnętrznych. Czynniki konsolidacyjnymi i motywującymi protestujących do wzięcia udziału w demonstracji były: niezadowolenie z władzy i odmowa podpisania przez Janukowycza umowy stowarzyszeniowej z UE oraz sprzeciw wobec brutalnych metod pacyfikacji demonstracji⁸. Istotę Majdanu trafnie skomentował Andrzej Mencwel:

Poprzez wszystkie zjawiskowe strony tego wydarzenia historii światowej porównywalnego z polskim Sierpniem 1980 roku, choć w formie odmiennego przebiega się jeden sens podstawowy: oto lud, plebs, trzeci stan wystąpił przeciw władzy w imię swego obywatelstwa. Władza ta ma pozorną legitymację demokratyczną, lecz naprawdę jest uzurpatorską oligarchią [...]. Demos z kolei, a podkreślam jego wielkomiński charakter, gdyż zmienia to tradycyjny obraz Ukrainy, dowodzi wszelkimi, zasadniczo pokojowymi środkami, że restytuuje swoją obywatelskość, to znaczy państwową sprawczość i nie zamierza jej już tak utracić, jak stało się to po rewolucji pomarańczowej⁹.

Na Majdanie dokonana się odbudowa wspólnoty – podmiotu decyzyjnego, charakteryzującego się wysokim stopniem samoorganizacji, wyposażonego w mandat „z woli narodu”. Majdan – legitymizowany głosem społeczeństwa – pełnił funkcję strażnika i rzecznika interesów narodowych. Masowe protesty w ukraińskiej stolicy przywróciły nie tylko pojęcie obywatelskości, ale przyczyniły się także do redefinicji kategorii naród i tożsamość narodowa. Ukraińska pisarka Oksana Zabuzko w nagrodzonej Literacką Nagrodą Europy Środkowej „Angelus” powieści *Muzeum porzuconych sekretów* zdiagnozowała społeczeństwo ukraińskie u progu niepodległości jako pozbawione pamięci¹⁰, społeczeństwo tkwiące w okowach sowieckości, społeczeństwo bez tożsamości. Majdan stał się katalizatorem pamięci kolektywnej – uzdrowił Ukraińców z amnezji, ustanawiając zbiorowość przepojoną energią *communitas* – dostrzeżonej przez Victora Turnera „niezróżnicowanej i nieustrukturyzowanej wspólnoty, w ramach której doszło do

⁷ Ibidem, s. 90.

⁸ Sondaż Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii 7–8 grudnia 2013, próba 1037 respondentów. Zob.: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=226&page=1> [data dostępu: 16.06.2014].

⁹ A. MENCWEL: *W stronę nowej Ukrainy*. „Przegląd Polityczny” 2014, nr 123, s. 30.

¹⁰ Ibidem, s. 22.

całkowitego zrównania jednostek podporządkowujących się jedynie władzy rytualnej¹¹, odświeżył koncepty ukraińskiej tożsamości kulturowej.

Warto w tym kontekście przyjrzeć się strukturze Majdanu, która w trakcie trwania protestów podlegała ewolucji. Wyróżniono trzy fazy jego funkcjonowania: od Majdanu-wieczu, poprzez Majdan-obóz, po Majdan-Sicz¹². Trzy stadia organizacji Majdanu korespondowały z krokami podjętymi przez władze w celu pacyfikacji protestu i z eskalacją artykułowanych postulatów. W następstwie zmiany kierunku protestów i przekształcenia *Euromajdanu* w demonstracje zorientowane na zmianę władzy na kijowskim placu Niepodległości powstało miasteczko namiotowe. Majdan-obóz czy też Majdan-twierdza otoczono barykadami. O zachowanie bezpieczeństwa i porządek w obozowisku dbały oddziały samoobrony. Ufortyfikowany obóz w centrum Kijowa porównywano do Siczy Zaporoskiej – XVI-wiecznej militarnej organizacji kozackiej¹³. Nawiązanie do historycznego motywu Siczy Zaporoskiej i uruchomienie tym samym mitu kozaczyzny wyznaczyło jedną z dominujących strategii rekonstruowania ukraińskiej tożsamości w czasie trwania protestów na Majdanie. Mit kozacki dostarczał legitymacji dla Majdanu jako swego rodzaju bastionu wolności, fortecy konsolidującej uczestników wokół idei wolności i samoorganizacji.

Majdan a tożsamość

Proces budowania narodu ukraińskiego i restytucji tożsamości narodowej po odzyskaniu niepodległości w 1991 roku jest bardzo złożonym zagadnieniem. Niepodległa Ukraina – kraj o bogatej strukturze narodowościowej i religijnej – stanęła przed dylematem wyboru modelu formowania narodu. Model etniczny – obejmujący etnicznych Ukraińców, oparty na wspólnocie kultury i języka – ustąpił pola modelowi politycznemu, odnoszącemu się do wszystkich obywateli, bez względu na ich pochodzenie etniczne.

Ze względu na silne konotacje etniczne ukraińskiego słowa *nacja* (naród rozumiany jako wspólnota etnokulturowa) w dokumentach założycielskich mówi się o „społeczeństwie Ukrainy” lub – podkreślając jego wielonarodowość – o „społeczeństwie ukraińskim”¹⁴.

¹¹ W.J. BURSZA: *Antropologia kultury: tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998, s. 108.

¹² Zob.: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=226&page=1> [data dostępu: 16.06.2014].

¹³ S. YEKELCHYK: *Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu*. Przeł. J. GILEWICZ. Kraków 2009, s. 35.

¹⁴ *Ibidem*, s. 280.

Wołodymyr Biłećkyj konstatuje, że problemem współczesnej Ukrainy jest deficyt idei ogólnonarodowej, która stanowi główne spoiwo integracji społecznej: „Jedni rozumieją ją jako państwowotwórczą, drudzy jako ideę kultury ukraińskiej, jeszcze inni jako ideę reaktywacji Rusi-Ukrainy”¹⁵. W latach 90. najbardziej pojemnym i możliwym do zaakceptowania przez różne grupy społeczne konstruktem była inkluzywna formuła „bogatego duchowo i materialnie narodu”¹⁶. Zwiastuny kulturowego rozłamu na Ukrainę zachodnią i wschodnią przyniosła polityka prezydenta Leonida Krawczuka, dystansującego się od związków z Rosją oraz propagującego znaczenie języka narodowego i narodowej wizji historii¹⁷. Decyzje Krawczuka spotkały się z niechęcią we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy – w wyborach prezydenckich 1994 roku Krawczuk uległ broniącemu pozycji języka rosyjskiego i obiecującemu odbudowanie relacji z Rosją Leonidowi Kuczmiu. Kolejni prezydenci Ukrainy także wykorzystywali kulturowe, religijne i językowe różnice między wschodnimi i zachodnimi regionami, budując swój kapitał polityczny. Polaryzacja między wschodem a zachodem pogłębiała się zarówno pod rządami lidera „pomarańczowej rewolucji” Wiktora Juszczenki, jak i wywodzącego się z Donbasu Wiktora Janukowycza. O ile pierwszy kultywował nacjonalistyczną wizję historii z pamięcią o UPA jako mitem założycielskim Ukrainy, zyskując poparcie cerkwi greckokatolickiej i Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego, o tyle drugi powrócił do koncepcji rosyjskiego jako drugiego oficjalnego języka i silnych związków z Rosją, korzystając ze wstawiennictwa Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, ukazującego Rosję jako „świętą Rus”¹⁸. Obie wizje zyskiwały przychylną konkurencyjnych elektoratów, co wskazuje na brak spójności i labilność ukraińskiej tożsamości kulturowej i politycznej. W kontekście Ukrainy Jakub Olchowski mówi o tożsamości „mozaikowej” – wielopłaszczyznowej, często związanej z regionem oraz z sytuacją społeczno-ekonomiczną jednostki:

[...] w regionach południowych i wschodnich, zwłaszcza w Donbasie i na Krymie, funkcjonują tożsamości oparte na identyfikacji „tutejszej”, pansłowiańskiej i sowieckiej, same siebie sytuujące w opozycji do mieszkańców Galicji, określanych mianem „banderowców”¹⁹.

Mając na uwadze ową „mozaikowość” i niejednoznaczność ukraińskiej tożsamości, warto spojrzeć na Majdan jako na proces, ale także koncept narodowotwórczy.

¹⁵ W. BIŁEĆKYJ: *Przestrzeń językowo-kulturowa wschodniej Ukrainy*. „Nowa Ukraina. Zeszyty Historyczno-Politologiczne” 2010, nr 9–10, s. 93.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ S. YEKELCHYK: *Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu...*, s. 290–291.

¹⁸ J. OLECHOWSKI: *Kulturowo-cywilizacyjna tożsamość Ukrainy*. W: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*. Red. M. PIETRAŚ, T. KAPUŚNIAK. Lublin 2007, s. 20.

¹⁹ *Ibidem*, s. 26–27.

Kluczowym elementem ideologii Majdanu stał się motyw Kozaka, uosabiający walkę o podmiotowość Ukraińców. Rozwój kozackiej organizacji opisuje Serhy Yekelchuk:

Słowo „Kozak” pochodzi od tureckiego słowa *kazak*, oznaczającego człowieka wolnego. W XV wieku na stepowych krańcach południowej Ukrainy zaczęły się osiedlać niewielkie grupki korsarzy, myśliwych i rybaków, spośród których większość była zbiegłymi chłopami. [...] Z upływem lat stali się potęgą militarną, z którą trzeba się było liczyć. W latach 1552–1554 legendarny starosta kanowski, prawosławny wojownik i bohater ukraińskich dumek, książę Dymitr Wiśniowiecki utworzył kozacką fortecę nad dolnym Dnieprem, znaną później jako Sicz Zaporoska²⁰.

Mit Kozaka odegrał istotną rolę w procesie ukraińskiego *nation building*. Wybitny ukraiński historyk Jarosław Hrycak uważa, że jest to najistotniejszy element konstytuujący ukraińską tożsamość zbiorową. W opinii Hrycaka kozacka funkcjonuje *de facto* jako mit założycielski:

Od *Eneidy* Kotlarewskiego i *Kobzara* Tarasa Szewczenki, poprzez towarzystwa „Siczy” w Wiedniu i Galicji, hymn *Szcze ne wmerła Ukrainina*, uniwersały Centralnej Rady w 1917 r., reżim Skoropadskiego w 1919 r., po Karpacką Sicz w 1938 r. Nawet samo określenie „Ukraina” jest wyraźnie kozackiego pochodzenia, gdyż najczęściej oznaczało terytorium zamieszkiwane przez Kozaków. [...] Za wykreowanie mitu kozackiej Ukrainy jest odpowiedzialny Taras Szewczenko – mitu wolnej ziemi bez pana, bez obcych: katolika, Żyda. Był to przede wszystkim mit religijny, kreujący Kozaków na obrońców wiary prawosławnej, a także antypański, co w XIX wieku oznaczało antypolski²¹.

Formuła Majdanu reprodukowała wzory organizacji kozackiej: struktura wiecu – rady kozackiej władnej podejmować legalne decyzje, a następnie obozu – twierdzy złożonej z oddziałów – sotni. Bojowego ducha podtrzymywano kozackimi pieśniami i biciem w barabany. Topika kozacka i kozacki rodowód Ukraińców był chętnie akcentowany przez demonstrantów w formie atrybutów zewnętrznej identyfikacji, takich jak oseledec (kosmyk lub warkocz na ogolonej głowie) czy szarawary. Tekst hymnu ukraińskiego, tak często intonowanego podczas protestów na Majdanie, także czerpie – o czym wspomina Jarosław Hrycak – z mitu kozackiego²². Atrakcyjna idea kozactwa szybko została włączona w filozofię Majdanu, a paralela między aktywistami i Kozakami zyskała znamiona „naturalności”. Tym samym demonstranci stający w obronie wolności kontynuowali tradycję kozacką, która – zdaniem Hrycaka – pozostaje nadrzędnym symbolem konstruującym kolektywną identyfikację Ukraińców.

Drugim składnikiem dokonującego się na Majdanie procesu autoidentyfikacji była symbolika Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). Rekonstrukcja tożsamości

²⁰ S. YEKELCHUK: *Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu...*, s. 35–36.

²¹ *Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawia Iza Chruślińska*. Gdańsk–Kraków 2009, s. 99.

²² Refren ukraińskiego hymnu: *Duszę, ciało poświęcimy dla naszej wolności, Pokażemy, żeśmy bracia z kozackiego rodu*.

narodowych w krajach postkomunistycznych zazwyczaj polega na aktywizacji treści nacjonalistycznych. Eksploatację motywów nacjonalistycznych w dyskursach narodowych Maria Bobrownicka definiuje w kategoriach patologii tożsamości²³. Pamięć UPA i OUN (Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów) pielęgnowana była na „etnicznie” zorientowanym zachodzie Ukrainy. Odwoływanie się do tradycji OUN / UPA widoczne jest w miastach zachodnich obwodów, gdzie powstają monumenty i inne kompleksy symboliczne upamiętniające ten fragment historii Ukrainy. Epizod OUN / UPA jest – zdaniem Jarosława Hrycaka – wydarzeniem najbardziej polaryzującym ukraińskie społeczeństwo w ocenie drugiej wojny światowej. Debata na temat UPA toczy się w ramach dwóch przeciwstawnych narracji: bandyckiej i bohaterskiej. „Najbardziej bohaterską kartę historii UPA stanowi jej walka z reżimem radzieckim. [...] te okoliczności przyczyniły się do ogromnej popularności Armii w zbiorowej świadomości zachodnich Ukraińców”²⁴. Obok flag narodowych na Majdanie powiewały czerwono-czarne sztandary Ukraińskiej Powstańczej Armii, a pozdrowienie „Sława Ukrainie” wraz z odzewem „Herojam sława” stało się dewizą protestujących. Powodem popularności symboli UPA może być deficyt innych symboli niepodległościowych oraz niechęć do skojarzeń z „pomarańczową rewolucją”. Okrzyk banderowców zaczął funkcjonować jako kolektywny symbol rewolucjonistów, hasło wspólnoty walczącej o konstytucyjne prawa i odsunięcie od władzy prezydenta Janukowycza. Obecne na placu Niepodległości portrety Stepana Bandery czy Romana Szuchewycza oraz czerwono-czarne proporce łopoczące na wietrze w opinii protestujących nie miały na celu gloryfikacji UPA – „uosabiały narodową tradycję niepodległościową”²⁵. Kijowskie protesty pod sztandarami Ukraińskiej Powstańczej Armii wywołały niepokój i sprzeciw we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy. Strach przed „banderowcami” podsycali także rosyjskie media, antagonizując rosyjskojęzyczną opinię publiczną.

Majdan – symbol nowej Ukrainy

Rozwojowi ukraińskiej rewolucji miałam okazję przyglądać się „na żywo”, przebywając w styczniu i lutym 2014 roku w ukraińskiej stolicy, do krwawej pacyfikacji protestów 18 i 20 lutego. Majdan postrzegałam jako przestrzeń wolności, enklawę demokracji, ale także jako niemal eksterytorialny obszar Kijowa, „destabilizujący” życie stolicy, która starała się żyć „normalnym” życiem, nie

²³ M. BOBROWNICKA: *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich*. Kraków 2006, s. 11.

²⁴ J. HRYCAK: *Nowa Ukraina. Nowe interpretacje*. Wrocław 2009, s. 108.

²⁵ A. MENCWEL: *W stronę nowej Ukrainy...*, s. 31.

dostrzegając działalności aktywistów obozujących na Majdanie. Kijowianie robili zakupy, odwiedzali restauracje i kluby, rozmawiali o pogodzie, zastanawiali się, co „z tego dalej będzie”. Konfrontacja ufortyfikowanego, wojskowego obozu w centrum z pozostałymi rejonami miasta, w których „nie dostrzegano” zachodzących na placu Niepodległości wydarzeń, była uderzająca. Przełomowe okazało się ogłoszenie Kijowa miastem zamkniętym (19 lutego) i wyłączenie z eksploatacji metra oraz pojawiające się w eterze sprzeczne komunikaty. Moi rozmówcy podkreślali, że jesteśmy świadkami najważniejszego wydarzenia w historii niepodległej Ukrainy. Sympatia i solidarność z protestującymi nasiliła się po szturmie oddziałów Berkutu i heroicznej obrony Majdanu. Starcia na Majdanie można oglądać za pośrednictwem *livestream* w serwisie Youtube. Zimowe wydarzenia zapisały się w pamięci kulturowej miasta i kraju. obrońcy Majdanu zabici w wyniku walk z milicją i Berkutem zyskują miano bohaterów narodowych. Okrzykniętych „Niebiańską sotnią” poległych traktuje się jako zaczątek nowego społeczeństwa ukraińskiego. Przestrzeń Majdanu zyskuje kontekst sakralny – sakralizują ją krew bojowników, którzy ponieśli śmierć w imię wolności.

Według danych Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii większość demonstrantów zaangażowana w „pomarańczową rewolucję” w 2004 nie była zrzeszona w żadnych organizacjach, wcześniej nie brała udziału w żadnych protestach, nie otrzymywała wynagrodzenia za uczestnictwo w demonstracjach oraz nie charakteryzowała się zdecydowaną tożsamością etno-lingwistyczną²⁶. W czasie Majdanu 2013 i 2014 roku protestujący w większości pochodzili z centralnej i zachodniej Ukrainy, przeważnie z miast, 1/3 z nich nie przekroczyła 30. roku życia, ponad połowa deklarowała się jako ukraińskojęzyczni²⁷.

Zgromadzeni na Majdanie (i na Euromajdanach w innych miastach) są reprezentacją tylko części społeczeństwa Ukrainy. Przede wszystkim młodego pokolenia, czyli ludzi ukształtowanych, a nawet urodzonych już w niepodległym państwie, środowisk wykształconych, wiążących swą przyszłość ze związkami Ukrainy z Europą, posługujących się nowoczesnymi technikami komunikowania, niezależnych lub dążących do niezależności materialnej od państwa²⁸.

W rozmowach prowadzonych wiosną przy okazji obserwacji przyspieszonych wyborów prezydenckich na temat aktualnej sytuacji na Ukrainie dominowało uczucie niepokoju o przyszłość kraju i dalszy rozwój wypadków w Doniecku. Mieszkańcy w grupie wiekowej 40+ manifestowali swoje uczucia patriotyczne, deklarowali przynależność do ukraińskiego narodu, mówili o swoich nadziejach na lepszą przyszłość po wyborach prezydenckich. Chętniej także rozmawiali

²⁶ O. ONUCH: *Why did they join en masse?...*, s. 95–96.

²⁷ Zob. <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=226&page=1> [data dostępu: 16.06.2014].

²⁸ W. KONOŃCZUK, T. OLSZAŃSKI: *Co Majdan mówi o Ukrainie? Diagnoza i perspektywy ukraińskiej polityki*. <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-01-17/co-majdan-mowi-o-ukrainie-diagnoza-i-perspektywy-ukraińskiej> [data dostępu: 22.06.2014].

w języku ukraińskim. Młodszy rozmówcy zachowywali więcej rezerwy, krytycznie odnosili się do ukraińskiej klasy politycznej, podkreślali, że największym problemem współczesnej Ukrainy jest brak elit. „Za tym obrazem obłąkanego miasta kryje się głęboko podzielone społeczeństwo” – pisała Jadwiga Staniszkis w przedmowie do książki Krzysztofa Nawratka *Miasto jako idea polityczna*²⁹. Faktycznie, Majdan reprezentował dążenia tylko części ukraińskiego społeczeństwa, zaktywizował jednak tzw. zwykłych obywateli, „umiejscowionych gdzieś pomiędzy dwoma Habermasowskimi sferami – prywatną i publiczną”³⁰, do obrony swoich praw. Majdan jako fenomen społeczny może stać się fundamentem nowego, politycznego narodu Ukrainy.

Bibliografia

Literatura zwarta

- BARTHES R.: *Mitologie*. Warszawa 2008.
- BOBROWICKA M.: *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich*. Kraków 2006.
- BURSZTA W.: *Antropologia kultury: tematy, teorie, interpretacje*. Poznań 1998.
- CHRUŚLIŃSKA I.: *Ukraina. Przewodnik Krytyki Politycznej. Z Jarosławem Hrycakiem rozmawia Iza Chruślińska*. Gdańsk–Kraków 2009.
- GOLKA M.: *Pamięć społeczna i jej implanty*. Warszawa 2009.
- HRYCAK J.: *Nowa Ukraina. Nowe interpretacje*. Wrocław 2009.
- OLECHOWSKI J.: *Kulturowo-cywilizacyjna tożsamość Ukrainy*. W: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*. Red. M. PIETRAŚ, T. KAPUŚNIAK. Lublin 2007.
- RIABCZUK M.: *Dwie Ukrainy*. Wrocław 2005.
- RICOEUR P.: *Pamięć, historia, zapomnienie*. Kraków 2006.
- RYKIEL Z.: *Miasto jako miejsce a przemiany jego architektury, symboliki i świadomości terytorialnej mieszkańców*. W: *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*. Red. B. JAŁOWIECKI, A. MAJER, M.S. SZCZEPAŃSKI. Warszawa 2005.
- YEKELCHYK S.: *Ukraina: narodziny nowoczesnego narodu*. Kraków 2009.

Czasopiśmiennictwo

- BIŁEĆKIJ W.: *Przestrzeń językowo-kulturowa wschodniej Ukrainy*. „Nowa Ukraina. Zeszyty Historyczno-Politologiczne” 2010, nr 9–10.
- MENCWEL A.: *W stronę nowej Ukrainy*. „Przegląd Polityczny” 2014, nr 123.
- ONUCH O.: *Why did they join en masse? Understanding „ordinary” Ukrainians’ participation in mass-mobilisation*. „Nowa Ukraina. Zeszyty Historyczno-Politologiczne” 2011, nr 11.

²⁹ K. NAWRATEK: *Miasto jako idea polityczna*. Kraków 2008, s. 5.

³⁰ O. ONUCH: *Why did they join en masse?...*, s. 96.